

SUMMARY

Babko T. Peculiarities of activation of the teacher's professional self-development in conditions of postgraduate education.

The instability of the national educational policy, increased competition in current labor market shows the relevance of self professional competence of teachers, developing the ability to implement its own creative potential. Activation of professional self-development and growth of the teaching staff, increasing their creative activity is a leading task of teaching services at the school and district / local levels, and the main purpose of graduate teacher education.

In the submitted article the peculiarities of research and methodological support of the process of professional self-development of the teachers in the system of postgraduate education are described. The experience of the School of the pedagogical skills of IT teachers is given. The purpose of this methodological team is to promote professional competence of teachers and to intensify creative and intellectual potential of the individual.

The peculiarities of a phased implementation of the process of self-development of the teachers by means of developing by each of them individual educational and professional route in terms of the full-time and distance work are described.

It also shows the experimental diagnostic survey to identify the level of formation of teachers' skills to self-education. Analysis of the results allowed choosing a more individualized approach to program development work with various dynamic groups.

Methods and forms of work with teachers who contributed to the development of each individual teacher education and professional route of professional self-development are also given in details.

We understand individual teacher education and professional path of professional self-development with participation in the School of the pedagogical skills as a design plan for their own actions with the production and setting professional tasks the solution of which should be directed at achieving the expected result defined and described by the teacher; selection of optimal methods and means of achieving the objectives.

Further research will be directed at the study of the peculiarities of attracting teachers to reflective activity, as well as tracking the impact of scientific and methodological support of professional identity of teachers on the effectiveness of their professional activity.

Key words: *individual educational and professional route of professional self-development of the teacher, full-time and distance school of the professional skills of IT teachers.*

УДК 378.14

Т. М. Білявська

Миколаївський національний
університет імені В. О. Сухомлинського

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі модернізації системи освіти в Україні особливої гостроти й актуальності набувають проблеми професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, які впродовж початкової ланки освіти закладатимуть ключові компетентності учнів. У статті висвітлено питання формування мовної компетентності, яка є важливою складовою в системі професійної підготовки. У публікації досліджено дефініції понять «мовна компетентність», «мовні компетентності», визначено види, зміст та структуру мовної компетентності. Вивчення зазначеного

питання сприятиме формуванню ключових компетентностей майбутніх спеціалістів, їх конкурентоздатності, спроможності увійти у світовий глобальний простір.

Ключові слова: професійна освіта, якість освіти, компетентнісний підхід, лінгводидактичний аспект, мовна компетентність, мовна компетенція, майбутній учитель, початкова школа.

Постановка проблеми. Питання компетентнісно орієнтованої освіти останнім часом знаходиться на стадії активного обговорення серед вітчизняних науковців. Динамічний розвиток науки, культури, суспільних відносин й відповідно зміни в економічному житті – все це зумовлює підвищення вимог не тільки до змісту освіти, а й до її якості. Адже саме забезпечення якості вищої освіти є «сьогодні чи не найважливішим пріоритетом як Болонського процесу, так і світової системи освіти загалом» [5, 11]. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання створення такої системи навчання, яка б забезпечила формування конкурентоспроможного фахівця, компетентного вчителя як представника національної еліти суспільства. Відповідно до реалій сьогодення актуальною видається інтеграція до світового освітнього простору. Адже відомо, що «компетентність у навчанні як характеристика результатів навчання широко використовується в освітніх системах європейських країн, США та Канади» [2, 408]. Крім цього, питання компетентнісно орієнтованої освіти розглядають відомі міжнародні організації, як-от: ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів [2, 408].

Варто зазначити, що компетентнісний підхід є провідним і у вітчизняній педагогічній науці, зокрема, це віддзеркалено в документах про вищу педагогічну освіту (Закон України «Про освіту», Національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Державна цільова комплексна програма «Вчитель», Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Закон України «Про вищу освіту»).

Невід'ємною складовою якісної підготовки майбутніх фахівців є мовна освіта, яка посідає одне з визначних місць у системі універсальних та спеціальних компетентностей майбутнього вчителя, але передусім учителя початкової школи. Адже саме від його професійної діяльності залежить формування (на початковому етапі) ключових компетентностей учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Питання вивчення теоретико-методологічних засад формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи в науковій літературі варто розглядати в педагогічному, лінгвістичному та, відповідно, лінгводидактичному аспектах. Так, проблему компетентнісного підходу в освіті досліджували такі вчені, як: (Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Савченко, О. Пометун, Л. Овчарук, Н. Хомський, А. Хуторський та ін.). Лінгвістичну основу аналізованої проблеми закладено у працях вітчизняних мовознавців (К. Городенська, П. Гриценко,

С. Єрмоленко, П. Дудик, М. Кочерган, Л. Мацько, М. Плющ, О. Пономарів, І. Ющук та ін.). У контексті реалізації компетентнісної парадигми сучасної мовної освіти у вищій школі важливе значення мають розвідки відомих українських лінгводидактів (О. Біляєва, М. Пентиліук, К. Климової та ін.). Однак попри те, що все ж існують сучасні дослідження з методики навчання української мови у вищій школі, які висвітлюють різні аспекти мовної підготовки вчителів до професійної діяльності, ґрунтовних цілісних досліджень щодо проблеми формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи вкрай мало.

Мета статті – дослідити дефініції понять «компетентність», «мовна компетентність», «компетенція», «мовні компетенції» у лексикографічних та лінгводидактичних джерелах; висвітлити основні компоненти формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз і синтез літератури з дидактики, лінгводидактики, філософії освіти, загального та українського мовознавства, соціолінгвістики; аналіз державних документів у галузі мовної освіти; аналіз обсягу і змісту підручників і навчальних посібників з української мови для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів; аналіз усного й писемного мовлення майбутніх учителів початкової школи; аналіз і синтез передового досвіду роботи науковців, викладачів філологічних дисциплін педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Емпіричні: інтерв'ювання та усне опитування студентів, анкетування та тестування, аналіз письмових робіт студентів, метод оцінювання та самооцінювання результатів навчання.

Виклад основного матеріалу. З'ясовано, що термін «компетентність» походить від латинського слова *competens*, що в перекладі означає «належний», «відповідний». Компетентність у навчанні вітчизняні й зарубіжні науковці розглядають як інтегрований результат, який передбачає поряд із накопиченням класично визначених стандартів педагогічної науки (маємо на увазі знання, уміння й навички), формування здатності в майбутніх спеціалістів практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності у відповідній сфері.

Аналіз наукової літератури доводить, що в сучасній педагогічній науці немає єдиної чіткої класифікації щодо компетентностей, якими мають оволодіти майбутні фахівці. Однак, усе ж певні тенденції щодо їхньої ієрархії можна визначити.

1. Загальні (ключові, базові або надпредметні) (у різних наукових джерелах назви не збігаються). Ці компетентності мають універсальний характер, опираються на пізнавальні процеси, не співвідносяться з чіткою предметною галуззю. Студенти набувають їх у процесі виконання певної освітньої програми. Наприклад, це здатність до навчання, володіння іноземними мовами, базовими інформаційними технологіями тощо).

Необхідно зауважити, що складові цього виду компетентностей залежать від пріоритетів суспільства на певному історичному етапі, мети освіти, яка впливає з діючих стандартів. У цьому контексті зміст ключових компетентностей постійно змінюється відповідно до вимог ринку праці.

2. Загальнопредметні (спеціальні або фахові). Вони належать до певної предметної області або освітньої галузі, «відрізняються високим ступенем узагальненості і комплексності» [2, 408].

3. Предметні (часткові) компетентності (набувають упродовж вивчення певних предметів). Варто зазначити, що немає єдиної точки зору щодо визначення цієї групи компетентностей. Так, деякі наукові джерела фіксують цей вид компетентностей окремо [2, 408], інші ж розглядають їх як складові загальнопредметних.

Мовна компетентність відповідно до зазначеної вище ієрархії належить, на нашу думку, до спеціальних (фахових) компетентностей та водночас і до предметних. Загалом аналіз наукових джерел доводить, що думки вчених щодо визначення поняття «мовна компетентність», його змісту та структури не збігаються. Крім цього, у науковому обігу зустрічаємо паралельне вживання термінів «мовна компетентність» та «лінгвістична компетентність». Деякі сучасні вчені (С. Єрмоленко, Л. Мацько) вважають, що ці поняття варто розмежовувати. Так, лінгвістична компетентність передбачає обсяг знань, умінь та навичок у межах лінгвістики як науки. Відповідно цей аспект реалізується в осіб, які спеціально вивчають мовознавство. Тому в контексті питання формування професійної компетентності вчителів початкової школи доречно вживати термін «мовна компетентність». Водночас можемо погодитись із вживанням терміна «лінгвістична компетентність» щодо характеристики майбутнього вчителя початкової школи, якщо розглядати його як здатність майбутніх фахівців виконувати елементарний лінгвістичний аналіз мовних одиниць, явищ відповідно до певних мовних рівнів.

Варто розрізнити також поняття «мовна компетентність» та «мовленнєва компетентність». Обидві компетентності є важливими складовими професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Мовна компетентність визначається загальноприйнятими орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними нормами, а мовленнєва – чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, говорінням, читанням, письмом).

У наш час спостерігаємо численні дискусії на сторінках наукових видань навколо питання, яке висвітлює зміст мовної компетентності. Вивчення цієї проблеми дозволяє нам дійти висновку, що мовна компетентність (зокрема, й майбутніх учителів початкової школи) – це інтегрований результат, який передбачає: 1) обсяг знань, умінь і навичок, які отримують майбутні спеціалісти в межах вивчення однієї філологічної

дисципліни або групи предметів (для спеціальності «Початкова освіта» такі дисципліни: сучасна українська літературна мова з практикумом, практикум з українського правопису, українська мова (за професійним спрямуванням); 2) формування особистісної складової (здатність успішно діяти, застосовувати набуті знання в педагогічній діяльності).

Питання складових мовної компетентності також знаходиться на стадії активного обговорення в колі сучасних науковців. На нашу думку, воно нерозривно пов'язане з формуванням компетенцій майбутніх спеціалістів. Адже відомо, що результатом набуття компетенцій є компетентність [2, 409]. «Ознакою ж компетенції є її специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає можливість визначити сфери формування (освітні галузі, навчальні предмети тощо)» [2, 409]. У контексті нашого дослідження актуальним видається формування мовних компетенцій у межах певних філологічних дисциплін (зокрема, сучасна українська літературна мова з практикумом, українська мова (за професійним спрямуванням)). Зауважимо, що в науковій літературі зустрічаємо паралельне вживання цих термінів, а деколи їх навіть вживають на позначення синонімічних понять. Однак пропонуємо все ж розмежовувати поняття «мовна компетентність» та «мовна компетенція». Так, у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи (у межах філологічних дисциплін) формуємо такі мовні компетенції.

Фонологічна компетенція пов'язана із знанням фонологічної системи української мови, *орфоепічна компетенція* полягає в оволодінні нормами літературної вимови, *акцентологічна компетенція* передбачає правильне наголошення слів. Ці види компетенції забезпечують відбиття звукового образу мови та правильне звукове відтворення мовлення. *Лексична компетенція* полягає в оволодінні лексичними засобами сучасної української літературної мови та, відповідно, вмінні користуватися ними. Крім цього, важливим у цьому контексті є широкий словниковий запас майбутнього вчителя, зокрема володіння термінологією, яка є необхідною умовою успішної професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи. *Фразеологічна компетенція* не менш важлива в початковій школі, ніж вище зазначені види компетенції, адже фразеологізми становлять невід'ємну частину українського фольклору і складають національне багатство мови. Ознайомлення з фразеологічним багатством української мови та вироблення навичок користування цими виражальними засобами має велике значення в роботі майбутнього вчителя. *Граматична компетенція* – знання граматичного матеріалу, вміння користуватися граматичними ресурсами української мови, здатність використовувати це в педагогічній діяльності. *Орфографічна компетенція* – це, передусім, умова грамотного письма. Зміст цієї компетенції передбачає знання принципів сучасної орфографії, системи правил, що визначають правопис слів відповідно до ustalених норм. Варто

зазначити, що сьогодні формування орфографічної компетенції є однією із актуальних проблем у вищій школі. Це пов'язано, насамперед, із правописною ситуацією, яка існує сьогодні в країні (маємо чинний правопис (остання редакція якого відбулася в 1994 році) та проект нової редакції «Українського правопису» (В. Німчук), який не є чинним). В умовах правописного плюралізму одним із провідних завдань викладача-філолога є вдосконалення та підвищення рівня орфографічної грамотності сучасних студентів. *Пунктуаційна компетенція* – здатність до логічного членування мовного потоку, знання принципів і правил сучасної української пунктуації, вміння продуктивно використовувати їх та передавати свої теоретичні та практичні надбання учням. Формування цих компетенцій не можливо без *лексикографічної*, що забезпечує знання лексикографічних джерел, які є невід'ємною частиною професійної діяльності вчителя. *Стилістична компетенція* – знання функціональних стилів сучасної української мови, їх мовних особливостей; здатність майбутнього вчителя застосовувати потрібні та нормативні мовні засоби в межах відповідних стилів.

Як бачимо, у комплексі зазначених компетенцій закладено можливість подати освітні результати системно. Це створює передумови для визначення чітких вимірників навчальних досягнень студентів (майбутніх учителів початкової школи) у галузі філологічної освіти. Таким чином, сформовані види мовної компетенції становлять собою інтегральні характеристики якості підготовки студентів до педагогічної діяльності. У результаті успішного оволодіння мовними компетенціями можемо говорити про сформовану мовну компетентність майбутнього вчителя початкової школи.

Висновки. Вивчення й аналіз практичної діяльності майбутніх фахівців дозволяє стверджувати, що рівень сучасної мовної підготовки майбутніх учителів початкової школи є невисоким. Це передусім створює протиріччя між новими вимогами до педагогічної праці і фаховим рівнем випускників вищої педагогічної школи, між потребою вчителів у подальшому професійному розвитку і можливостями традиційної системи навчання. У цьому контексті важливим є питання реформування сучасної системи освіти, одним із основних напрямів якого є підвищення й удосконалення рівня мовної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. У своєму дослідженні ми проаналізували здебільшого лінгвістичний компонент мовної компетентності. Однак сучасна мовна освіта не повинна обмежуватися лише лінгвістичною складовою. Вона має охоплювати широкий спектр етнолінгвістичних, психолінгвістичних, загальнокультурних, мовно-історичних, особистісно-цінних аспектів. У цьому контексті питання мовної освіти вимагає подальшого детального дослідження. Вивчення мовної освіти в різних аспектах сприятиме більш ефективному процесу соціалізації особистості та адаптації її до нових умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Л. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність та структура / Л. Бондар // Освіта та управління. – 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 93–99.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. Наук України ; головний ред. В. Г. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики ; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004.
4. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 66–72.
5. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

РЕЗЮМЕ

Белявская Т. Н. Теоретико-методические основы формирования языковой компетентности будущих учителей начальной школы.

На современном этапе модернизации системы образования в Украине наиболее актуальными являются проблемы профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы, которые на начальном этапе образования будут закладывать ключевые компетентности учащихся. В статье рассмотрены вопросы формирования языковой компетентности, которая является существенной составляющей в системе профессиональной подготовки. В публикации исследованы дефиниции понятий «языковая компетентность», «языковые компетенции», определены их виды, содержание и структура. Изучение данного вопроса будет способствовать формированию ключевых компетентностей будущих специалистов, их конкурентоспособности, предоставит возможности вхождения в мировое глобальное пространство.

Ключевые слова: профессиональное образование, качество образования, компетентностный подход, лингводидактический аспект, языковая компетентность, языковые компетенции, будущий учитель, начальная школа.

SUMMARY

Bilyavska T. Theoretical-methodological bases of formation of the linguistic competence for future teachers of elementary school.

In the conditions of market economy, runaway technological changes, globalization of society the competitiveness of experts is an actual problem of nowadays, particularly in the educational activities. At modern stage of modernization of the educational system in Ukraine questions of the education quality and professional competence of comprehensive schools teachers are very actual. The research of teacher's professional competence is very important in this context, because he/she will lay the key foundations for pupils at the first phase.

In this article there are questions of forming of the linguistic competence of elementary school teachers, which is very important in the system of professional training. In the publication the definitions of the following notions are investigated: «linguistic competence», «linguistic competences»; types, matter and structure of the linguistic competence are defined; theoretical-methodological bases of Ukrainian teaching of future pedagogues are described.

In the research theoretical (analysis and synthesis of the literature, state documentation in the linguistic education field) and empirical (oral test of students, questioning and testing, analysis of the students' written works) methods of the research are used. Learning and analysis of the future teacher's practical activity permit to affirm, that the

modern level of the future teacher's training is low. First of all it creates contradictions between new demands to the pedagogical works and professional level of the higher pedagogical school graduates, between teacher's necessity in the following professional development and possibility of traditional education system. In this context the question of modern educational system reformation is very important.

The increasing and improvement of future teacher's knowledge storage, abilities and experiences in philological disciplines and forming the level of the professional competence is important. The research of stated question helps to form future teacher's competence, which is an integrated result that provides ability to work practical and to use the experiment of successful work in the pedagogical sphere. The new conception of the linguistic education gives a possibility to dispose of contradictions between learning theoretical knowledge and their use in the pedagogical activity.

Key words: *professional education, quality of education, competent approach, linguo-didactic aspect, linguistic competence, future teacher, elementary school.*